

Jazyková výbava Kryštofa Haranta z Polžic a Bezdržic: případ řečtiny

Markéta Melounová
(Masaryk University, Brno)

Linguistic Competencies of Christopher Harant of Polžice and Bezdržice: the Case of Greek

Abstract

Christopher Harant of Polžice and Bezdržice (1564–1621), an educated renaissance nobleman, is primarily known for his unfortunate fate, as he was one of the twenty-seven Czech noblemen executed at the command of the Habsburg Emperor Ferdinand II at the Old Town Square, Prague, on the 21st June 1621 for high treason. It was an ironic end of his rich and active life, for he had been loyal to the House of Habsburg for most of his life. He had served the Emperor Rudolph II for many years but after his death he stepped aside and, after the Bohemian Revolt had broken out, accepted offices from the hands of the rebel Estates, which proved fatal for him. He is equally known as the author of the elaborated and extensive, two-volume travelogue describing his journey to the Holy Land and Egypt, which he undertook in 1598 (the book was printed in 1608).

The aim of this paper was to examine the evidence that could support the thesis of the author of Harant's most recent and most comprehensive biography, Marie Koldinská, that during his long formative stay at the court of Ferdinand II, Archduke of Further Austria, at Ambras Christopher Harant learned not only Latin (which was a standard for an aristocrat of his time), but also Greek. The said evidence is formed by a few pieces of text written in Greek and a large number of references to Greek writers, both ancient and Byzantine, in Harant's travelogue. We cannot determine the exact level of Harant's knowledge of Greek or how and when he achieved it (at Ambras? through self-study?). There were materials for learning Greek in the library of the Archduke Ferdinand at Ambras but we do not know whether Greek was actually taught here (not even in the case of the Archduke and his sons, let alone one of the pages, which was Harant). The analysis of the evidence present in the travelogue proves that Harant was capable of working with Greek texts at least at basic level. It also shows that he was familiar with a high number of various Greek authors and works but that he preferred Latin translations or bilingual Greek-Latin editions or eventually, that he sometimes helped himself with collections of proverbs and quotes or other kind of contemporary compilations. At the time when the travelogue was being created, all the Greek works quoted by Harant were already available

in Latin translations (possibly with two exceptions but the way they are quoted suggests Harant probably did not work with them directly).

Keywords

Christopher Harant of Polžice and Bezdruzice; old Bohemian travelogue; Greek literature; quotations; Ferdinand II, Archduke of Further Austria; Ambras Castle

Osobu Kryštofa Haranta z Polžic a Bezdruzic (1564–1621) není pro českého, potažmo slovenského čtenáře třeba podrobně představovat. Vzdělaný renesanční šlechtic byl dlouhodobě věrný habsburskému domu, několik let působil na dvoře císaře Rudolfa II., po jeho smrti se však dostal do ústraní a během stavovské vzpoury pak dokonce přijal funkce z pověření stavů, což se mu stalo osudným. Paradoxně tak skončil svůj čínorodý život vedle předních představitelů vzpoury na staroměstském popravišti 21. června 1621.

Marie Koldinská v Harantově zatím nejaktuálnější a nejpodrobnější biografii konstatuje, že jedním z jazyků, jejichž (dobrou) znalost získal díky osmiletému pobytu na dvoře arciknížete Ferdinanda II. Tyrolského na zámku Ambras (v letech 1576–1584), byla kromě pro šlechtice nezbytné latiny i řečtina.¹ Na jistou znalost řečtiny se dá bezesporu usuzovat po přečtení Harantova rozsáhlého učeného cestopisu, v němž popsal svou cestu do Svaté země a Egypta, podniknutou r. 1598 (tiskem ve dvou dílech r. 1608). V cestopisu se mezi množstvím citovaných autorit starověkých, středověkých i soudobých objevují v hojné míře odkazy na řecky psaná díla a také několik řeckých slov a textů. Na základě údajů, které máme o Harantově životě, však nemůžeme říci, jak to přesně s jeho vzděláním v klasických jazycích bylo; za pomoci analýzy řeckých úryvků a odkazů na řecká díla v jeho cestopisu nicméně můžeme s poměrně vysokou mírou pravděpodobnosti určit, jestli Harant pracoval s řeckými díly v originálu a jestli mu tudíž řečtina byla stejně blízká jako latina.

Řecké autority v kontextu Harantova způsobu práce s prameny

Kryštof Harant odkazuje celkem na 78 řecky píšících autorů starověkých i byzantských, jimiž se před čtenářem zaštiťuje jako autoritami a s jejichž díly tedy údajně pracoval. Potíž s určením, byl-li schopen četby v řeckém originálu, spočívá ve dvou aspektech Harantovy práce s prameny.

Zaprvé, to, že cituje dané autory, nemusí znamenat, že jejich díla měl skutečně v ruce. Odkaz mohl převzít od jiného autora, citát mohl vybrat ze sbírky sentencí anebo se mohlo jednat o všeobecnou znalost. Při dohledávání Harantových bibliografických odkazů obecně se ukazuje, že jde mnohdy o citace převzaté od jiných autorů, a to dokonce někdy i v případech, že je uveden poměrně přesný bibliografický údaj.²

1 Koldinská (2004: s. 42): „Kryštof Harant ovládal po osmiletém pobytu u arciknížecího dvora na velmi dobré úrovni němčinu, italštinu, latinu a řečtinu. Do tajů dalších jazyků (například francouzštiny) pronikl alespoň pasivně.“

2 Melounová (2017).

Zadruhé, ani primární odkaz nedokazuje, že dané dílo muselo být čteno v originálu. Kryštof Harant mohl používat existující latinský (v některých případech i vernakulární) překlad, bilingvní vydání řecko-latinské, popř. se nabízela (latinsky) komentovaná vydání.

Pro variantu využívání latinských překladů a bilingvních vydání svědčí zejména uvádění latinizovaných jmen autorů, názvů děl a jejich zkratk³ (Harant inklinuje k přesnému uvádění titulů, jak je našel v konkrétních spisech), dále citáty z řeckých autorů v latině a minimum řeckých textů / slov v cestopisu.

Co se týče možnosti využívání latinských překladů, analýza odkazů na řecky psaná díla v cestopisu ukázala, že se mezi nimi až na dvě výjimky⁴ nenachází žádné, které by na přelomu 16. a 17. století neexistovaly v latinském popř. i vernakulárním překladu. Ostatně většina řeckých autorů, považovaných za hodné překladu (hodné proto, že se o nich zmiňují latinští klasici), byla díky práci humanistů přeložená do latiny už k roku 1500. V raně novověké společnosti byl obecně mnohem větší zájem o latinský překlad než o originály, což dosvědčuje fakt, že množství řeckých děl bylo vydáno nejdříve v latinském překladu a teprve poté následovalo vydání edice originálního textu (někdy i se značným časovým odstupem), což se týkalo nejen autorů pohanské antiky, ale i církevních Otců.⁵

Korpus řecky píšících autorit v cestopisu

Představme si nejprve jednotlivé kategorie a autory řecky psaných děl citovaných v cestopisu se zřetelem k tomu, s jakou mírou jistoty můžeme tvrdit, že s nimi Harant přímo pracoval.

Vzhledem k množství a přesnosti odkazů i uváděných informací stojí na prvním místě židovský historik Iosephus Flavius (37/8–po r. 100), z jehož děl Kryštof Harant cituje *Válku židovskou* (*Ἱστορία Ἰουδαϊκοῦ πολέμου πρὸς Ῥωμαίους*), *Židovské starožitnosti* (*Ἰουδαϊκὴ ἀρχαιολογία*) a *O starobylosti židů* neboli *K Apiónovi* (*Πρὸς Ἀπίωνα*).⁶ Harant také čtyřikrát odkazuje specificky na latinské převyprávění *Války* od tzv. Hegesippa, zřejmě jej tedy používal vedle jiného latinského překladu *Židovské války*.

Z antických geografických spisů jistě pracoval se *Zeměpisem* (*Γεωγραφικὰ*) Strabóna z pontské Amaseie (64 př. Kr.–19)⁷ a využíval rovněž *Návod k zeměpisu* (*Γεωγραφικὴ ὑφήγησις*) Klaudia Ptolemaia (2. st.).⁸

3 S jedinou výjimkou, *Κεφάλαια παραινετικά* připisovaných v té době císaři Basileiovi I. Makedonci, viz dále.

4 Dílo Anny Komnény a Níkéfora Bryennia; forma Harantova odkazu ale neimplikuje, že z jejich děl bezprostředně čerpal, viz dále.

5 Botley (2004: s. 166–167).

6 Celkem 103 bibliografických odkazů. Citováno respektive jako „bell.“, „bello“, „de bello“; „ant.“, „anti.“, „antiq.“, „antiqui.“, „antiquit.“, „antiquitat.“, „antiquitatum“; „contra Appio.“, „contra Appionem“.

7 23 odkazů („Strabo“, „Strabo geogr.“, „Strabo geograph.“ apod.), z toho 3 s uvedením jména autora, názvu díla a čísla knihy a 11 se jménem autora a číslem knihy; 1 citát bez označení původu (přísloví *Cretensis mare nescit*; Harant /2017: 1. d., s. 112/) pocházející ze Str. 10,4,17.

8 7 odkazů („Ptolom.“, „Ptolomaeus“), z toho dvakrát se jménem autora a číslem knihy (jednou číslo knihy i kapitoly).

Často citovanými autory, jež Harant znal zajisté z vlastní četby, jsou dále řecký historik Diodóros Sicilský (1. st. př. Kr.) a jeho *Historická knihovna* (*Βιβλιοθήκη ιστορική*),⁹ kompilátor Athénaios z Naukratidy (2.–3. st.) a jeho *Hodující sofisté* (*Δειπνοσοφισταί*).¹⁰

Prostřednictvím Diodóra, ač to nepřiznává, Harant poznal řadu řeckých historiků a filozofů, jejichž díla se vůbec nebo téměř nedochovala a jež Harant beze všeho řadí mezi své autority: z Diodórových pasáží o řece Nilu opsal odkazy na filozofy Anaxagoru z Klazomen (1. pol. 5. st. př. Kr.), Thaléta z Mílétu (1. pol. 6. st. př. Kr.) a Démokrita z Abdér (asi 460–asi 370 př. Kr.), historiky Kadma z Mílétu (snad po pol. 6. st. př. Kr.), Hekataia z Mílétu (kol. 500 př. Kr.), Hellánika z Lesbu (5. st. př. Kr.), Efora z Kýmy (4. st. př. Kr.)¹¹ a Theopompa z Chiu (4. st. př. Kr.), taktéž tragika Eurípida (480–407/6 př. Kr.).¹²

Z pojednání Girolama Fracastora (asi 1476/8–1553) o stoupání hladiny Nilu převzal odkaz na (nedochovanou) zprávu mořeplavce Euthymena z Massalie (asi 6.–5. st. př. Kr.), na nějž jednou odkazuje (v souladu s Fracastorem) jako na „Eudemena“, o něco dále ovšem přesněji jako „Euthimena“.¹³

Důvodně předpokládám, že citáty s odkazy na řečníky Aischina (asi 389–314 př. Kr.),¹⁴ Ísokrata (436–338 př. Kr.), satirika a filozofa Lúkiána ze Samosat (asi 120–180), autory nové attické komedie Filémóna (4./3. st. př. Kr.),¹⁵ Dífila (2. pol. 4. st. př. Kr.)¹⁶ a Menandra (342/1–291/90 př. Kr.)¹⁷ jsou převzaty rovněž zprostředkovaně skrze neuvedená díla, resp. svody citátů.¹⁸

Kryštof Harant nejspíš naopak měl k dispozici latinský překlad démostenovského korpusu.¹⁹

Z děl církevního historika Eusebia z palestinské Kaisareie (asi 260–340)²⁰ Kryštof Harant zajisté používal *Život císaře Kónstantína* (*Εἰς τὸν βίον τοῦ μακαρίου Κωνσταντίνου τοῦ*

9 20 odkazů („Diod.“, „Diodo. Sic.“, „Diodor. Sic.“, „Diodorus“, „Diodorus Siculus“), z toho dvakrát uvedeno jméno autora a číslo knihy (jednou i dílo: *hist.*), jedenáctkrát autor, číslo knihy a číslo kapitoly, jednou jméno autora a asi označení díla („Diodorus hist.“).

10 9 odkazů („Athe.“, „Athaen.“//, „Athen.“, „Athenae.“, „Athenaeus“), dva jen se jménem autora, jeden s číslem knihy, zbylé i s číslem kapitoly; 1 citát bez označení původu („*aurae Alexandria, Antiochia pulchra, Nicomedia speciosa*“; Harant /2017: 2. d., s. 249/) pocházející z Ath. 1,36Kaibel.

11 Na Efora Harant odkazuje ještě v 1. dílu na s. 113 („*Ephorus lib. de rebuspub. Europae*“), kde odkaz převzal pro změnu ze Str. 10,4,9 (*Ἐφορος ἐν τῇ Εὐρώπῃ...*).

12 Harant (2017: 2. d., s. 227, 230): „*Ephorus, Hellenicus, Cadmus, Hecataeus, Theopompus*“; „*Thales*“; „*Anaxagoras physicus, Euripides*“; „*Democritus Abderita*“. D.S. 1,37,3–4 a 1,39,1.

13 Harant (2017: 2. d., s. 230). Odkazy na uvedené filozofy, historiky, Eurípida i Euthymena obsahují jen jejich jména.

14 Harant (2017: 1. d., s. 317; „*Aeschines*“), česká parafráze výroku.

15 Všichni tři Harant (2017: 2. d., s. 10; „*Isocrates*“, „*Lucianus*“, „*Philemon*“), latinské citáty.

16 Harant (2017: 2. d., s. 30), latinský citát.

17 Harant (2017: 2. d., s. 9; „*Menander*“), latinský citát přisuzovaný Menadrovi i Eurípidovi; a Harant (2017: 2. d., s. 121), latinský citát.

18 Pouze u Dífila to Harant přiznává: „*Diphilus apud Gregorium Giraldu*“; v Harantově rejstříku autorit, Harant (2017: 2. d., s. 378), pak uveden pouze Gregorio Girdaldi (1479–1552).

19 2 odkazy i s čísly řečí, s latinskými citáty (démostenovská *prooimia*, *Třetí řeč olynthská*), oba (téměř) přesné („*Demosth. in 17. proe.*“, „*Demosthenes Olynth. 3.*“), Harant (2017: 2. d., s. 8, 9).

20 13 odkazů („*Euseb.*“, „*Eusebi.*“, „*Eusebius*“).

βασιλέως) a *Církevní dějiny* (Εκκλησιαστική ιστορία),²¹ přičemž třikrát uvádí specificky i Rufinův latinský překlad a pokračování;²² dvakrát (resp. třikrát, počítáme-li odkaz bez uvedení díla v 1. dílu na s. 333) zmiňuje také Eusebiovu *Kroniku* (Χρονικοί κανόνες),²³ jejíž 2. kniha je dochována díky Jeronýmovu latinskému zpracování.

Z církevních kronikářů Harant hojně a přesně odkazuje na *Církevní dějiny* byzantského historika Níkéfora Kallista Xanthopúla (asi 1256–1335).²⁴ Pracoval také s *Církevními dějinami* dalších autorů: dějinami Salamana Hermeia Sózomena (1. pol. 5. st.),²⁵ Sókrata Scholastika (kol. 380–po 439),²⁶ Euagria Scholastika (kol. 537–po 594)²⁷ a Theodóréta z Kyrrhoi (asi 393–asi 466).²⁸ Uvedené dějiny byly spolu s Eusebiovy dějinami i životem Constantinovým od 2. pol. 16. st. k dispozici v latinském překladu v souborném vydání,²⁹ ačkoliv je samozřejmě otázkou, jestli byl tento soubor dostupný Kryštofu Harantovi, v knihovně arcivévody Ferdinanda se například nenacházel.

Z děl byzantských historiků pracoval nejspíš s *Výkladem o dějinách* (Απόδειξις ιστοριών) Láoníka Chalkokondyla (asi 1423–1490),³⁰ *Rómejskými dějinami* (Ρωμαϊκή ιστορία) Níkéfora Grégora (1290/1–1360),³¹ *Letopisným vyprávěním* (Χρονική διήγησις) Níkéta Chóniata (asi 1150–1213)³² a *Přehlednými dějinami* (Σύνοψις ιστοριῶν) Geórgia Kedréna (11. st.),³³ asi také s *Historickým výkladem* (Επιτομή ιστοριῶν) Ióanna Zónara (11.–pol. 12. st.)³⁴ a možná dílem *O válkách* (Ἐπὲρ τῶν πολέμων) Prokopia z palestinské Kaisareie (asi 507–po 555).³⁵

Z byzantských historických spisů naopak nejspíš nepoužil *Historickou látku* (Ἔλη ιστορίας) Níkéfora Bryennia Mladšího (1062–po 1137) a *Alexiádu* (Ἀλεξιάς) jeho manželky Anny Komnény (1083–po 1148).³⁶

21 „In vita Const.“, „in vita Constant.“; „hist. eccl.“, „hist. eccles.“, „ecc. hist.“

22 Harant (2017: 1. d., s. 184, 423), Harant (2017: 2. d., s. 300).

23 „In chron.“

24 28 odkazů („Niceph.“, „Nicephorus“; je-li jmenováno dílo, pak jako „hist.“, „hist. eccl.“, „ecc. hist.“, „eccle. hist.“).

25 8 odkazů („Sozom.“, „Sozomenus“; je-li jmenováno dílo, pak jako „hist. eccl.“, „hist. eccles.“).

26 5 odkazů („Soc.“, „Socr.“, „Socrat.“, „Socratem“; jednou uvedena i „hist. eccles.“).

27 4 odkazy („Euag.“, „Euagr.“, „Euagrius“; jednou místo čísla knihy a kapitoly uveden jen název kapitoly, „de Palest. monachis“).

28 3 odkazy („Theod.“, „Theodor.“; jednou uvedena i „hist. eccles.“).

29 *Historiae ecclesiasticae scriptores Graeci*, 1. vydání Lovaň 1569; Binns (1978: s. 133).

30 3 odkazy („Laonicus“, „Chalcocondylas“; dílo značeno jako „de rebus Turcicis“ a „hist.“), jeden na konkrétní knihu (ale bez názvu díla, Harant /2017: 2. d., s. 299/: „Chalcocondylas lib. 3.“).

31 1 odkaz na konkrétní knihu, Harant (2017: 2. d., s. 84): „Niceph. Gregoras hist. Rom. lib. 2.“

32 2 odkazy („Nictas“), jeden na konkrétní knihu, Harant (2017: 2. d., s. 84): „Nictas chroni. lib. 2. de reb. Manuelis imp.“

33 2 odkazy („Cedrenus“, „Cedren. in chron.“), první spolu s parafrází.

34 4 odkazy („Zonaras“, „Zonaras“/!/), 2 s číslem svazku („tom.“).

35 2 obecné odkazy, bez názvu díla („Procopius“).

36 Obojí 1 odkaz. Latinské překlady nalezeny až k roku 1661 v případě Níkéfora a 1651 u *Alexiády*, jejíž řecký text byl poprvé edičně vydán r. 1610. Kryštof Harant na oba odkazuje pouze povšečně a uvádí jen jména autorů, což u něj většinou znamená, že cituje zprostředkovaně. U Bryennia uvádí pouze jméno Níkéforos, z kontextu lze vyvodit, že by se mělo jednat o tohoto autora (Harant všude jinde pod Níkéforem myslí

Z *Rad Leontovi* (Κεφάλαια παραινετικά, lat. *Monitoria, Paraeneses ad Leonem*), připisovaných tehdy císaři Basileiu I. Makedonci (vládl 867–886), cituje Harant dlouhou latinskou pasáž, je tedy pravděpodobné, že je měl v ruce, a to nejspíš jako bilingvu.³⁷

Zcela jistě byl obeznámen s dílem byzantského císaře Ióanna VI. Kantakúzena (vládl 1341–1354) polemizujícím s učením islámu a obhajujícím křesťanství (čtyři apologie a čtyři polemické řeči): jeho latinský překlad podruhé vyšel v Harantovi známém souboru spisů protestantského teologa Theodora Buchmanna (Bibliandra, 1509–1564) doplňujících Buchmannovu edici Koránu.³⁸

Z autopsie znal snad byzantský slovník Súda³⁹ a zřejmě i *Výtah z Basilík* (Σύνοψις Βασιλικῶν; 10. st.), výtah právního souboru v 60 knihách sestaveného v 9. st.⁴⁰

Prostřednictvím díla katolického biskupa Luigiho Lippomana (Aloisius Lipomanus, 1496–1559) *Vitae sanctorum priscorum Patrum* nejspíš poznal životopis sv. Daniela Sloupovníka z ménologia byzantského hagiografa Symeóna Metafrasta (10. st.; svazky V–VII Lippomanova souboru obsahují životy z ménologia).⁴¹ Z vlastní četby asi znal nespécifikované dílo byzantského teologa Ióanna Damaskéna (asi 675–před 749)⁴² a *Lékárníčku* (Πανάριον) salamínského biskupa Epifania (kol. 315–403) obsahující katalog 80 křesťanských herezí.⁴³ Možná měl k dispozici i *Devět kázání o stvoření světa* (Ἐννέα

církevního historika Níkéfora Kallista): „Pod jejich pak mocí [tj. Řekové], i za časův *monarchiae* římské v Římě, i též *monarchiae* přenesené do Konstantinopole do vlasti jejich, zůstávali a byli několik set let pořád, kteříž jak spravováni od císařův byli, mnoho by se mohlo psátí. Ale vypisují to *Zonaras, Procopius, Nicetas, Nicephorus, Annas Alexiados* a jiní historikové.“ Harant (2017: 1. d., s. 413).

37 Harant (2017: 2. d. s. 11): „*Basilius*, řecký císař, v knížce *Κεφάλαια παρανετικά*(!) o užitcích historií synu svému předkládá: *Per historias ire ne recusa...*“

38 1 odkaz, Harant (2017: 2. d., s. 309): „Pobožný čtenář může sobě o všech jeho bludích ty, kteříž o tom obšírně píší, čísti, jako předně *Cantacuzenus*, císař konstantinopolitánský, *lib. contra fidem Mahumet*.“ Latinský překlad Kantakúzenových spisů vyšel ve 2. svazku 2., rozšířeného vydání Bibliandrový edice Koránu s doplňky r. 1550.

39 4 odkazy („*Suidas*“), jednou s řeckým citátem.

40 *ODB*, s. v. Basilika a Synopsis Basilicorum. 1 odkaz s přesností na knihu a titul („*Synopsis Basil. 6. tit. 35.*“, správně), Harant (2017: 1. d., s. 366). *Výtah* je citován vedle latinského *Codexu Theodosianu* a i s ohledem na latinskou verzi názvu se mi zdá pravděpodobné, že Harantovi bylo k dispozici minimálně komentované vydání, ne-li přímo latinský překlad (Leunclaviova basilejská edice doplněná latinským překladem vyšla r. 1575). V rejstříku autorit, Harant (2017: 2. d., s. 395), uvedeno jako „*Synop. Basilicon*“.

41 Harant (2017: 2. d., s. 139), vedle sebe odkaz na Metafrasta i Lippomana jen s uvedením jmen autorů („*Metaphrastes, Aloisius Lippomanes*“).

42 1 odkaz bez uvedení názvu díla, ale s číslem knihy, Harant (2017: 1. d., s. 193): „Židé, farizeové a jim podobná sběři, i ten jeden spolutrpicí lotr na kříži všelijakým rouháním mu se posmívali, takže s velikou ovšem a nesnesitelnou srdce bolestí toho všeho doslychati a viděti musil. Avšak za ně se modlití ráčil, rka: *‘Pater, dimitte illis, non enim sciunt, quid faciunt,’* totiž: *‘Odpusť jim to, Otče, nebť nevědí, co činí.’* Až poroučíte duši svou milou Otcí svému nebeskému, v hodinu devátou, dvacátého pátého dne měsíce března, léta od narození svého třicátého třetího a třech měsícův, život svůj dokonati ráčil. *Greg. Nazianz. in traeged. Christus patiens, Hier. in Mar. c. 15., Iohan. Damasc. lib. 4., Beda in Lucae 23.*“ Mohla by být myšlena 4. kniha (latinského překladu) Janova *Přesného výkladu ortodoxní víry* (Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως, lat. *De orthodoxa fide*), pojednávající mj. o mystériu vzkríšení. Latinský překlad tohoto Janova díla najdeme v sebraných spisech vydaných už r. 1546.

43 2 odkazy („*Epiphani.*“, dílo uváděno jako „*haeresi.*“, „*in cat. haeret.*“), z nich jeden s číslem svazku, knihy i hereze.

εις τὴν Ἐξαήμερον), soubor homilií na 1. kapitolu knihy *Genesis* kappadockého Otce Basielia Velikého (asi 330–379),⁴⁴ možná též nějaké dílo (ze souborného vydání?) Klémenta Alexandrijského (kol. 150–před 215).⁴⁵

S díly Řehoře z Nazianzu (329/30–389/90) Kryštof Harant spíše npracoval: jmenovitě odkazuje na nejspíš mnohem pozdější tragédii *Utrpení Kristovo* (Χριστὸς πάσχω), jejíž autorství se Řehořovi někdy připisovalo,⁴⁶ bez specifikace na první řeč *O míru*,⁴⁷ a rovněž bez specifikace uvádí sentenci tradovanou pod Řehořovým jménem (v latině).⁴⁸

Chronologický spis *O měsících* (Περὶ μηνῶν) pozdně byzantského humanisty Theodóra Gazéta (asi 1400–1476) jistě nečetl, odkaz spolu s odkazem na nesprávné dílo Bedy Ctihodného (*De natura rerum* namísto *De temporum ratione*) převzal od Matthia Beroalda (Brouarda, asi 1520–1576) z jeho chronologického pojednání.⁴⁹

Zdá se, že Harant bezprostředně znal Pausaniovu (2. st.) *Cestu po Řecku* (Περιήγησις τῆς Ἑλλάδος),⁵⁰ z četby mohl znát didaktickou báseň Dionýsia Periégeta (1. pol. 2. st.) *Cesta kolem světa* (Περιήγησις τῆς οἰκουμένης),⁵¹ životopis divotvůrce Apollónia z Tyan (Τὰ ἐς τὸν Τυανέα Ἀπολλώνιον) od Flávia Filostrata (2./3. st.)⁵² a některé spisy Plútarcha z Chairóneie (asi 40/45–120): *Souběžné životy* (Βίοι παράλληλοι)⁵³ a dílka ze souboru *Moralia* (Ἠθικά).⁵⁴

Odkaz na autora *Životů filozofů* (Βίοι καὶ γνῶμαι τῶν ἐν φιλοσοφίᾳ εὐδοκμησάντων) Diogena Láertia (3. st.) s číslem knihy⁵⁵ ovšem naopak ukazuje, že ani takto přesné odkazy nemusí

44 1 odkaz s číslem kázání („*Basilius in 4. hom. sex dierum*“), Harant (2017: 2. d., s. 156).

45 1 odkaz v souvislosti s novotami zaváděnými v křesťanském kultu Egyptany, Harant (2017: 2. d., s. 301), jen jméno autora („*Clemens Alexand.*“).

46 Harant (2017: 1. d., s. 193): „*Greg. Nazianz. in tragaed.(!) Christus patiens*“.

47 Harant (2017: 1. d., s. 346): „Svatý Jeroným a Nazianzenus, učitelé církevní, napsali, že každého roku na ten den, když město [tj. Jeruzalém] vyvráceno bylo, židé na to zbořené místo přicházeli a nad tou zkázou plakávali a žalostivě kvívali...“ Myšlen Jeronýmův komentář k Sf 1,14–16 (PL 25,1354A–C) a Řehořova řeč č. 6, *O míru 1*, odst. 18 (PG 35,745B–C).

48 Harant (2017: 2. d., s. 10): „vedle *Gregoria Nazianzena* napomenutí, *praeclearum est mentem historiarum cognitione instructam habere*“. V Řehořově díle nenalezeno.

49 Vyšlo r. 1575 samostatně jako *Chronicum scripturae Sacrae auctoritate constitutum*. Harant (2017: 1. d., s. 420): „*Beda de natura rerum, Theodorus Gaza de mensibus, Beroaldus lib. 4. chronic.*“ Převzato z Beroaldovy *Kroniky*, kn. 4, kap. 2.

50 4 přesné odkazy („*Pausanias*“; dvakrát jmenuje knihu č. 8 o Arkádii / „*Arcad.*“ /, dvakrát uvádí jen číslo knihy).

51 5 odkazů jen se jménem autora; v rejstříku autorit, Harant (2017: 2. d., s. 375), je specifikován jako „*Dionisius poeta*“ (a možná je tento Dionýsios myšlen i pod následujícíjm „*Dionisius hist.*“ – žádného Dionýsia historika totiž Harant nikde neuvádí).

52 2 odkazy („*Philostr. in vita Apoll.*“, „*Philostrati de vita App.*“ /!/), jeden s přesností na knihu.

53 Bez uvedení názvu život Alexandrův, jmenovitě život Pompeiův, život Marka Antonia („*Plutarchus*“, „*in Pompeio*“, „*in vita Antonii*“).

54 Pod odkazem „*Vide Plutarchum in vit. animal.*“, Harant (2017: 1. d., s. 96; o delfinovi), se zřejmě skrývá spisek *Kteří živočichové jsou rozumnější, suchozemští či vodní* (Πότερα τῶν ζῴων τὰ χερσαία φρονιμώτερα ἢ τὰ ἐνυδρά), stejně tak v rejstříku autorit, Harant (2017: 2. d., s. 392): „*Plutarchus histor. vitas animalium*“. 1 odkaz na spisek *Jak rozoznat pochlebníka od přítele* (Πῶς ἂν τις διακρίνει τὸν κόλακα τοῦ φίλου), Harant (2017: 1. d., s. 130): „*Plutarchus de dignos. adulat.*“ 1 odkaz na *Hovory při hostině* (Συμποσιακά), Harant (2017: 1. d., s. 317): „*Plutarchus convival. quaeest.*“ 2 odkazy na spis *O Ísidě a Osíridovi* (Περὶ Ἰσιδος καὶ Ὀσίριδος), Harant (2017: 2. d., s. 233, 300; jednou bez názvu spisu a jednou „*Plutarch. de Iside*“).

55 Harant (2017: 1. d., s. 78): „*Diogenes Laertius lib. 6.*“

být důkazem Harantovy práce s daným pramenem, neboť se díky podrobnému rozboru prokázalo, že odkaz na Láertia Harant mohl převzít z kompilace *Geniales dies* neapolského právníka a učence Alessandra d'Alessandro (Alexander ab Alexandro, 1461–1523).⁵⁶

Epigramy z *Řecké anthologie* Harant nejspíš poznal díky existujícím latinským překladům, neboť jeden parafrázuje česky, z druhého cituje latinsky.⁵⁷

Z vlastní četby znal Kryštof Harant některá díla Galéna z Pergamu (asi 129–199), *O působení pokrmů* (*Περὶ τροφῶν δυνάμεως*), *O povaze a působení jednoduchých léků* (*Περὶ κράσεως καὶ δυνάμεως τῶν ἀπλῶν φαρμάκων*), a galénovské podvrhy, *Liber de aquae bonitate* (citováno jako dílo Galénova) a *De dynamidiis* (citováno jako podvrh); uvádí i jednu informaci z Galénova komentáře k hippokratovským *Epidémiím*, protože na dílo ale konkrétně neodkazuje, domnívám se, že informaci převzal odjinud.⁵⁸

Z děl filozofa a přírodovědce, Aristotelova žáka Theofrasta z Eresu (asi 372/70–288/6 př. Kr.) pracoval s *Rostlinopisem* (*Περὶ φυτικῶν ἱστοριῶν*),⁵⁹ odkaz na nedochovaný spis *O vodách* (*Περὶ ὑδάτων*) však převzal od Athénaia z Naukratidy.⁶⁰

Z četby mohl znát i oblíbenou didaktickou báseň Níkandra z Kolofónu (3. nebo 2. st. př. Kr.) *O lécích proti jedovatým kousnutím* (*Θηριακὰ*)⁶¹ a významnou farmakologickou práci Dioskúrida Pedania *O léčivých látkách* (*Περὶ ὕλης ἰατρικῆς*).⁶² Harant asi dále pracoval s řecky psanými spisy římského rétora Claudia Aeliana (Klaudios Ailiános, asi 175–235) *O zvlátnostech živočichů* (*Περὶ ζῴων ἰδιότητος*) a *Rozmanité příběhy* (*Ποικίλη ἱστορία*).⁶³

Z děl Aristotelových (384–322 př. Kr.) asi znal bezprostředně *Živočichopis* (*Περὶ τὰ ζῶα ἱστορίαι*),⁶⁴ *Rétoriku* (*Τέχνη ῥητορικῆ*),⁶⁵ z níž cituje latinsky, a *Politiku* (*Πολιτικά*).⁶⁶ Lze

56 A navíc spletl číslo knihy, viz Melounová (2017: s. 287, 289).

57 Harant (2017: 1. d., s. 112): „Jakož toho příklad divný se čte, že jeden v Cretě orla v letu šípkou dostřelil a trefil, kterýž z vysoka prudce dolů spadši na hlavu střelce upadl a jeho týmž šípem na smrt zranil, takže tu oba umřeli. *Apollonides in epigram. 1.*“ (*Anthologia Palatina* 9,265, Apollónidás ze Smyrny); Harant (2017: 2. d., s. 262): „jakž *Antiphilus* pokládá, *fructibus contendimus, non stadiis*“ (*Anthologia Palatina* 9,413, Antifilos z Byzantia).

58 Celkem na Galénova / galénovská („*Galen.*“, „*Galenus*“) díla 6 odkazů: 2 na *Působení pokrmů* („*de alim. facult.*“; jeden s číslem kapitoly, jeden bez uvedení díla), 1 na *Jednoduché léky* („*de simpl. med. facult.*“, s číslem knihy a kapitoly), 1 na *Knihu o kvalitě vody* („*lib. de aquae bonit.*“; jen název díla), 1 na *Silné léky* („*de dynamid. spur.*“; s číslem knihy), 1 na komentář ke 3. kn. Hippokratových *Epidémií*, jen se jménem autora („*Galenus* a jiní to vysvědčují“; o „výpůjčce“ spisů tří velkých attických tragiků Ptolemaiem III.), Harant (2017: 2. d., s. 256).

59 3 odkazy („*Theofr.*“ /!/, „*Theophrastus*“), 1 s přesností na knihy a kapitoly, ale ani jednou nejmenováno dílo.

60 „*Theophrastus lib. de aquis*“, Harant (2017: 2. d., s. 52); Ath. 2,15Kaibel.

61 1 odkaz jen se jménem autora („*Nicanter*“), Harant (2017: 2. d., s. 240; popis promyky ichneumona).

62 4 odkazy („*Diosc.*“, „*Dioscorides*“), jednou s přesností na knihu a kapitolu, ale bez názvu díla.

63 3 odkazy („*Aelianus*“, „*Elíanus*“), jednou s názvem díla a číslem knihy („*de var. hist. lib. 2.*“), Harant (2017: 2. d., s. 114), dvakrát jen jméno autora (myšleny zjevně *Zvlátnosti živočichů*), Harant (2017: 1. d., s. 96), Harant (2017: 2. d., s. 237).

64 Ze 4 odkazů jeden jen se jménem autora („*Aristot.*“), jeden s názvem díla převzatý od Strabóna (o účincích řeky Nilu, Harant /2017: 2. d., s. 52/, Str. 15,1,22), dva s přesností na knihy a kapitoly (zkratky díla: „*hist. anim.*“, „*hist. animalí.*“, „*animal.*“).

65 1 odkaz, Harant (2017: 1. d., s. 18): „*Aristoteles lib. 1. rhet. cap. 7.*“

66 4 odkazy, z toho 1 s názvem a přesností na knihy a kapitoly, 1 s názvem (obojí „*polit.*“) a číslem knihy, 1 bez názvu díla (krétská pederastie, Harant /2017: 1. d., s. 113/) a jeden, kde zřejmě míší *Politiku* s přípravou

předpokládat, že obecný odkaz na Aristotela v souvislosti s alternativním názvem ostrova Kythéra však převzal prostřednictvím nespécifikovaného díla: údaj odvolávající se na Aristotela totiž pochází ze slovníku Stefana Byzantského (6. st.). *Jména národů* (*Ἐθνικά*), dochovaného ve výtahu, s nímž Harant spíše nepracoval, neboť na něj neodkazuje, vyložit to ale nemůžeme.⁶⁷

Zlomky výtahů z Aristotelových *Ústav* (*Πολιτεία*) Hérakleida Lemba (2. st. př. Kr.), z nichž odkazuje na výtah z ústavy Etrusků a Kréťanů,⁶⁸ mohl znát z vlastní zkušenosti: společné vydání Hérakleidových zlomků a spisu *Historia varia* Claudia Aeliana, na nějž odkazuje přesně (viz výše), vyšlo poprvé v Lyonu r. 1553 a vycházelo hojně i dále (střídavě v Lyonu a Paříži), od lyonského vydání z r. 1587 jako řecko-latinská bilingva.

Kryštof Harant možná četl Platónův (428/7–348/7 př. Kr.) dialog *Zákony* (*Νόμοι*),⁶⁹ uvádí rovněž jeden citát odkazující na dialog *Gorgiás* (*Γοργίας*),⁷⁰ jedná se však pouze o jeden z dlouhé řady citátů a aforismů na začátku 2. dílu cestopisu, tudíž není nutné předpokládat, že dialog znal z vlastní četby.

Možná měl k ruce překlad Plótínových (205–270) *Ennead* (*Ἐννεάδες*) od Marsilia Ficina.⁷¹ Usuzuji na to zejména proto, že měl zřejmě k dispozici spisy dalších raně novověkých platóniků: na začátku cestopisu odkazuje na zdroj s označením „*Mercurius Trimegistus*!“⁷² čímž zřejmě myslí Ficinův překlad čtrnácti traktátů z tzv. *Corpus Hermeticum*; cituje též spisy dalšího popularizátora platónismu, Giovanniho Pica della Mirandola (1463–1494), a zejména jeho synovce Giovanniho Francesca (1469–1533)⁷³ včetně Franciscova překladu pseudo Iústínova *Napomenutí Řekům* (*Λόγος παραιναιτικός πρὸς Ἕλληνας*, asi 4. st., lat. *Admonitorius gentium*).⁷⁴

ným dílem Aristotelovy školy jménem *Ústavy* (*Πολιτεία*), Harant (2017: 1. d., s. 20): „*Aristoteles* půltřetího sta obcí obyčeje a práva shromáždil a do jedné knihy poznamenané vydal, kteráž však našich časův a nás nedošla“ (výše je ovšem citována právě *Politika*, s přesností na kapitoly). V 1. dílu na s. 17 uvádí ještě bez přesnějšího odkazu: „*Aristoteles*, znamenitý filozof, svědčí, že známost cizích a domácích věcí nejpodstatnější v životu obcování užitek přináší“.

67 Harant (2017: 1. d., s. 104). Informace je navíc doplněna o nepřesnost: „*Aristoteles* jmenuje jej *Porphyris*, pro lom mramoru“. Myšleno je purpurové barvivo, jehož zpracování se na ostrově předpokládá už ve 3. tis. př. Kr. Burke (1999: s. 80).

68 „*Heraclides*“; celkem 2 odkazy: „*in politia Tyrrenorum*“ (Etruskové), Harant (2017: 1. d., s. 79); „*Heraclides in politicis*“ (myšleni Kréťané), Harant (2017: 1. d., s. 113).

69 3 odkazy („*Plato*“, „*de legibus*“), jednou s číslem knihy.

70 Harant (2017: 2. d., s. 9): „Ale jak Pláto těší: *Melius est iniuriam accipere, quam iniuriam facere*.“ Pl. *Grg.* např. 475d a Cic. *Tusc.* 5,19,56.

71 1 odkaz s číslem enneady, Harant (2017: 2. d., s. 46): „*Plotinus enead. 3.*“

72 Harant (2017: 1. d., s. 21).

73 Přesné odkazy (s čísly kapitol) na Picovo nedokončené, posmrtně vydané pojednání *Disputationes adversus astrologiam divinatricem*, na *Examen vanitatis doctrinae gentium* a *De rerum praenotione* jeho synovce (bez rozlišení obou autorů). Harant (2017: 2. d., s. 150): „*Pic. Mirandula lib. 1. vanit. gent. et lib. 8. c. 6. in astrolog.*“, Harant (2017: 2. d., s. 158): „*Pic. Mirand. lib. 1. de van. gent. c. 2. etc., lib. 7. de rer. etc. praenot. c. 9.*“ Spisy Giovanniho Francesca Mirandoly se nacházely i v knihovně Ferdinanda Tyrolského na zámku Ambras (*Opera* 1Theo 280, *De rerum praenotione* 5Co 128, a navíc *De auro* 5Co 746), stejně tak *Opera* jeho strýce (1Theo 279, 1Theo 806, 5Co 496). „Signature“ z Ferdinandovy knihovny uváděny podle Purš & Kuchařová (2015).

74 Harant (2017: 2. d., s. 251): „svědčí to *Iust. philos. et martyr admon. gentium*“.

Dějiny (Ἱστορίαι) Otce dějepisu Hérodota z Halikarnássu (asi 485–asi 424 př. Kr.) s ohledem na množství odkazů i na jejich relativní přesnost Harant asi v ruce měl.⁷⁵

Nejasná je otázka práce s *Dějínami* Polybia z Megalopole (asi 200–118 př. Kr.). Jeden ze čtyř odkazů je převzatý od Athénaia,⁷⁶ jeden je velmi obecný⁷⁷ a dva nedohledatelné,⁷⁸ dílo tedy asi znal, ale přímo s ním spíše nepracoval.

Z řeckých pragmatiků dále odkazuje dvakrát na Thúkydida a jednou na Xenofonta, z děl ani jednoho z nich však asi přímo nečerpal, soudíc podle nepřesného shrnutí jejich obsahů, spíš je měl v povědomí jako součást svých všeobecných znalostí (jejich přítomnost v Harantově knihovně samozřejmě také nelze vyloučit).⁷⁹

Harant asi naopak nahlédl do *Římských dějin* (Ρωμαϊκὰ) Appiána z Alexandrie (2. st.)⁸⁰ a Héródiánových (2./3. st.) *Dějin císařství po smrti Marka Aurelia* (Τῆς μετὰ Μάρκον βασιλείας ἱστορία).⁸¹

Nejasný je případ citace *Římských dějin* (Ρωμαϊκὴ ἱστορία) Dióna Kassia (kol. 164–po 229): Dión se objevuje pouze jednou bez uvedení díla, navíc ve spojení se scestným odkazem na Iosepha Flavia, takže to vypadá, že odkaz byl odněkud převzat, anebo jde o Harantovu všeobecnou znalost.⁸²

75 21 odkazů, z nichž 8 obsahuje jméno autora („Herod.“, „Herodotus“) s číslem knihy, ovšem ne vždy jsou v pořádku. Jeden je téměř jistě převzatý od Athénaia, Harant (2017: 2. d., s. 52; zde jediný výskyt zkratky díla, „hist.“), historika o perském králi, který si s sebou bral vodu z řeky Choaspés, Harant ji napojuje na historiku o nilské vodě a dceři Ptolemaia II. provdané do Sýrie, kterou převzal údajně z Polybia (viz níže), oba příběhy vedle sebe uvádí Ath. 2,23Kaibel. Jeden odkaz s mylným údajem: Harant (2017: 2. d., s. 156), král „Sestoris“ jako stavitel búbastského kanálu, ačkoliv Hdt. 2,158 uvádí Nekóa. Jeden odkaz spíš patří k Homérově *Íliadě* 9,383 (egyptské Théby „100 bran mající a jiných k víře téměř nepodobných obzvláštností, o nichž Herod. a jiní píší“, Harant /2017: 2. d., s. 232/). U jednoho odkazu je nejasné, k čemu by se měl u Hérodota vztahovat, Harant (2017: 1. d., s. 114; Kréta): „V téměř ostrovu bylo za starodávna do 100 hrazených měst, jakž svědčí... Herodotus, Polibius(!)...“ (viz níže u Polybia).

76 Harant (2017: 2. d., s. 52), Ath. 2,23Kaibel. Ptolemaios II. posílal své dceři Bereniké Fernoforos, provdané za syrského Antiocha II., vodu z Nilu, viz výše u Hérodota, také Melounová (2017: s. 290).

77 Harant (2017: 1. d., s. 413): „Po Alexandrově smrti začaly se války mezi jeho předními hejtmany a oficíry ... pročez řecká země přišla jiným v moc a mezi potomky jejich mnohé zlé snášeti musila, jakž to Polybius vypisuje.“

78 Harant (2017: 1. d., s. 102): úrodnost ostrova Zakynthu přinášející blahobyt, pro nějž obyvatelé ostrova zapomínali na válečné záležitosti; Harant (2017: 1. d., s. 114): údajná zmínka o stu krétských městech, ta se jinak nachází u Homéra, *Il.* 2,649, viz výše u Hérodota.

79 Harant (2017: 1. d., s. 412): „Potom povstali proti nim [tj. Řekům] perští monarchové a všelijak se o ně pokoušeli... jakž o tom pěkně a hodné paměti píše Herodotus, Thucydides a jiní historikové“. Odkaz ve 2. dílu cestopisu na s. 227 („A takž jiní staří všickni divně o řece té smýšleli, až na to přišli... ji za svatou řeku měli a ctili, jako Ephorus... Theopompus, Thucydides a jiní“) převzal Harant spolu s dalšími jmény řeckých historiků písících o řece Nilu z Diodóra Sicilského (D.S. 1,37,3–4).

Xenofón: „Odkudž pošlo, že jedna obec proti druhé z příčin špatných a různic nehodných válku domácí začaly, moho let mezi sebou se mordující až do zemdlení a k králi macedonskému Philippovi někteří se o pomoc utíkali... až naposledy vši řecké země správcím a ochráncím učiněn... byl, o čemž Xenophon a Diodorus Siculus dostatečně vypisují.“ Harant (2017: 1. d., s. 412). Jak známo, Thúkydidés nepsal o řecko-perských válkách ani Xenofón o Filippovi Makedonském.

80 1 odkaz bez názvu díla, ale s číslem knihy („Appian. Alexandr. lib. 5.“; 5. kniha, tj. kniha ze série o občanských válkách), Harant (2017: 1. d., s. 366).

81 2 odkazy („Herodia.“, „Herodiamus“), 1 jen se jménem autora, 1 se jménem autora a číslem knihy.

82 Harant (2017: 1. d., s. 345): „o čemž Dion a Iosephus píší“ (myšleno o následcích Bar Kochbova povstání v Jeruzalémě; Josef, jak známo, o této době už nepíše).

Homérské eposy *Íliadu* i *Odyseiu* znal Harant nejspíše z vlastní četby, v případě obou odkazuje jednou (přesně) na konkrétní knihu; minimálně podle názvu znal také latinská románová vyprávění Diktya Krétského a Daréta Fryžského, která bývala v 16. století vydávána společně s homérskými eposy.⁸³

Do eposu *Αργοναυτικά* Apollónia Rhodského (3. st. př. Kr.), na nějž odkazuje čtenáře ve výkladu o původu řádu Zlatého rouna, zjevně alespoň nahlédl (zná báji o Argonautech, Iásónovi, jeho zisku rouna a Médeii).⁸⁴ Snad četl nejmladší z vcelku dochovaných řeckých románů, *Πρίβηθη αιθιοπική (Αιθιοπικά)* Héliodóra z Emesy (3. nebo 4. st.), které cituje s přesným údajem o knize.⁸⁵

Kuriózní případ přebírání citací představuje výpověď krétského biskupa Geórgia Alexandrú (15. st.), jehož Harant cituje, jako by šlo o primární citaci autority, ačkoliv výpověď prokazatelně převzal z encyklopedie Raffaella Maffei (Volaterrana, 1451–1522), *Commentariorum urbanorum libri XXXVIII*.⁸⁶

Pracoval také zjevně se souborem podvrhů *Antiquitates variae* viterbského Giovanniho Nanniho (Iohannes Annius Viterbiensis, 1437–1502), z nějž odkazuje na „starožitného historika“ Bérósa z Babylónie (3. st. př. Kr.) a údajné doplňky egyptského Manethóna (3. st. př. Kr.) k Bérósovi (*Supplementa Manethonis ad Berosum*; Nanni pochopitelně neuveden).⁸⁷

Řečtina na zámku Ambras u Innsbrucku

Jak bylo řečeno v úvodu této studie, strávil Kryštof Harant dlouhých osm let (1576–1584, od 12 do 20 let svého věku) na dvoře arciknížete Ferdinanda II. Tyrolského, syna císaře Ferdinanda I. Habsburského. Zde získal jedinečnou možnost vzdělávat se po boku dalších mladých aristokratů i arcivévodových dvou synů v duševních i tělesných dovednostech potřebných pro mladé aristokraty. Kromě určitého základního vzdělání nabytého předtím ve vlasti byl tento pobyt jediným formativním obdobím Harantova života; kavalírskou cestu po Evropě, jako jiní šlechtici jeho doby, nikdy nepodnikl.⁸⁸ Pokud tedy máme uvažovat o nabytí znalostí řečtiny, nemohlo se tak stát nikde jinde, jedinečně

83 Purš & Kuchařová I (2015: s. 336). 2 odkazy *Ílias*: 1 odkaz na 2. zpěv („*Homer. Iliad. 2.*“) v souvislosti s výčtem řeckých krajin, jedná se tedy nejspíš o odkaz na Katalog lodí v *Il. 2,494–759*; 1 obecný: „*Homerus Iliad., Dictys Cretensis a Dares Phrygius etc.*“, že se tu píše o trójské válce, oba Harant (2017: 1. d., s. 411). 1 odkaz *Odyseia*: řeka Nil „potom sloula Orelice, jakž ji *Homerus* tak jmenuje, *Aegypt. 4. Odis.*“, Harant (2017: 2. d., s. 226). V seznamu autorit uveden jen „*Homerus Iliad.*“, Harant (2017: 2. d., s. 381).

84 Odkaz obecný: „jakž o tom šířeji *Apollonius Rhodius* a *Valerius Flaccus* a jiní píší“, Harant (2017: 1. d., s. 367).

85 Harant (2017: 2. d., s. 221; o uctívání řeky Nilu): „O tom o všem vysvědčují staří škrybenti *Strabo lib. ult., Plin. lib. 5. c. 9., Heliod. lib. 9. Aethiopi., Giov. Lioni 8. parte etc.*“.

86 Harant (2017: 1. d., s. 114): „O kterémžto [tj. labyrintu] aby každý věděl, co by byl, mezi jinými mnohými *authory* jednoho slova vlastní tuto položím, kterýž jej vypisuje takto: jest prý vrch z skály... *Georgius Alexander*, někdejší správce(!) téhož ostrova na místě panův Benátčanův. *Volaterranus* a *Bellonius* píší, že by byl nápodobný skále...“ U Volaterrana (9. kn., s. 345e) je Geórgios označen latinsky jako *praesul*.

87 „Připomíná to též jeden starožitný historik, *Berosus in Ascatade...*“; „*Maneth. in supple. Berosi*“; Harant (2017: 2. d., s. 153, 261).

88 Koldinská (2004: s. 35).

s výjimkou samostudia, na něž mu ale vzhledem k jeho aktivnímu životu a angažovanosti u pražského císařského dvora⁸⁹ asi nezbyvalo příliš mnoho času. Není sice doloženo, že by se samotný arcivévoda nebo jeho synové učili / že by uměli řecky, řečtina k raně novověkému „aristokratickému minimu“ nepatřila,⁹⁰ jisté indicie ohledně řeckého vzdělávání na Ambrasu nám však poskytuje katalog arcivévodovy knihovny. Na rozdíl od Harantovy knihovny se v případě té arcivévodovy dochoval rozsáhlý pozůstalostní inventář, na jehož základě byl nedávno sestaven a publikován moderní katalog.⁹¹

Katalog jednoznačně dokazuje, že řecká studia na Ambrasu možná byla – jestli byla právě v Harantově případě i realizovaná, to už nám bohužel potvrdit nemůže. V knihovně se nacházelo poměrně dost pomůcek pro studium řečtiny a řeckou četbu: řecké jazykové příručky stojí svým počtem 19 položek hned na druhém místě za latinskými. Mezi gramatikami najdeme významné práce Manuěla Chrysolóra, Alda Manutia a Philippa Melanchthona i jiné, slovníky jsou zastoupeny jak řecko-latinské, tak trilingvní italsko-latinsko-řecké nebo latinsko-řecko-hebrejský (v knihovně nechyběly ani gramatiky hebrejštiny). Kromě toho se tu vyskytovaly gramatické tabulky řečtiny („*Graecae linguae tabulae*“) a pomůcka k výuce alfabety („*Alphabetum graecum, sine comperto*“).⁹²

Kromě filologických prací se v knihovně podle odhadu M. Vaculínové a M. Bažila nacházelo asi 50–60 děl řecké literatury, což je poměrně malý počet vzhledem k celkovému rozsahu knihovny, z nichž navíc jen 6 mohlo být psaných pouze řecky. Jde o Nový zákon, Súdu, jedno vydání Plútarchových životopisů, Appiánovo dílo, dílo Apollónia Rhodského a básnické ztvárnění životů římských císařů od Caesara po Karla Velikého od německého, vavřínem ověčeného básníka Zachariase Ortho (kol. 1530–1579).⁹³ Převážná část řeckých děl se v knihovně vyskytovala ve formě latinských překladů, bilingvních řecko-latinských vydání nebo vydání s latinskými komentáři / scholii.⁹⁴ Zdá se tedy, že ačkoliv pomůcky k řecké výuce / četbě na Ambrasu nescházely, při četbě byla spíše vyžadována opora v latině, což se potvrzuje i v Harantově cestopisu.

Není bez zajímavosti si všimnout, že velká část v cestopisu citovaných řecky pšícíích autorů byla zastoupena i ve Ferdinandově knihovně. Z Harantova seznamu nebyli v rekonstruovaném katalogu nalezeni pouze byzantští autoři Sózomenos, Sókratés a Euagrios Scholastikos, Láonikos Chalkokondylás, Níkéforos Grégorás, Níkéforos Bryennios a Anna Komnénéa (díla obou nejspíš nebyla použita ani Harantem), Basileios I. (tj. *Κεφάλαια παραινετικά*), Ióánnés Kantakúzenos a Symeón Metafrastés (u Haranta citovaný zprostředkovaně), *Synopsis Basilicorum*, ze starověkých Filémón, Dífilos (u Haranta cito-

89 V letech 1593–1597 se účastnil bojů s Turky v Uhrách, r. 1601 byl oficiálně jmenován číšníkem a komorníkem císaře Rudolfa II., r. 1607 dvorním radou. Viz Harantův životopis Koldinská (2004).

90 Purš & Kuchařová I (2015: s. 290–291, 351).

91 Purš & Kuchařová I (2015) – komentář, Purš & Kuchařová II (2015) – katalog.

92 Podrobněji viz Purš & Kuchařová I (2015: s. 351–352).

93 ITheo 196 („*Testamentum novum Graece*“), 4Va 659 („*Suida Graecus*“), 4Va 660 („*Vita Plutarchi Graece*“), 4Va 759 („*Appianus Alexandrinus Graecus*“), 5Co 235 („*Opera Apollonii Rhodii graece*“), 4Va 520 („*Historiae Romanorum imperatorum carmine graeco redditae, a Zacharia Ortho, poetae! / laureato*“).

94 Purš & Kuchařová I (2015: s. 291).

váný zprostředkovaně) a Menandros, Theofrastos z Eresu, Níkandros z Kolofónu, Dionýsios Periegetés, Héródianos, Hérakleidés Lembos a Diktys z Knóssu.

Řecká slova a řecké texty v cestopisu

Řecká slova zapsaná abecedou a řecké úryvky se v cestopisu vyskytují ve velmi malé míře.

Jak bylo poznamenáno výše a jak je patrné z uvedených příkladů odkazů z cestopisu, názvy děl a jména autorů (včetně jejich zkratk) jsou uváděna v latinizované podobě s výjimkou jediného *Κεφάλαια παραινετικά*.⁹⁵

Pokud Harant uvádí z řecky psaných děl citáty, jsou v naprosté většině v latině.⁹⁶ Výjimky tvoří české parafráze Aristotela,⁹⁷ Apollónidova epigramu o orlu a lučištníkovi,⁹⁸ Aischina⁹⁹ a *Přehledných dějin* Geórgia Kedréna,¹⁰⁰ což však četbu řeckého originálu jednoznačně nedokazuje.

Kromě toho najdeme v cestopisu dva Harantem nelokalizované latinské citáty pocházející z řeckých autorů, které svědčí pro využívání překladů či bilingvních vydání, anebo spíše sbírek citátů: nepřesně přeložené přísloví o Krétanech ze Strabónova *Zeměpisu* (podle Haranta „staré latinské přísloví“)¹⁰¹ a rčení o starověké Alexandrii uvedené v Athénaiových *Hodujících sofistech*.¹⁰²

95 Harant (2017: 2. d., s. 11).

96 Citáty a sentence z Aristotelovy *Rétoriky*, Harant (2017: 1. d., s. 18, rozsáhlý), z *Κεφάλαια παραινετικά*, Harant (2017: 2. d., s. 11, rozsáhlý), Démostenova prooimia č. 16, Harant (2017: 2. d., s. 8), a 3. řeči olynthské, Harant (2017: 2. d., s. 9), Platóna, Harant (2017: 2. d., s. 9), Menandra, Harant (2017: 2. d., s. 9, 121), Řehoře Nazianského, Harant (2017: 2. d., s. 10), Ísokrata, Harant (2017: 2. d., s. 10), Filémóna, Harant (2017: 2. d., s. 10), Lúkiána, Harant (2017: 2. d., s. 10), Dífila, Harant (2017: 2. d., s. 30), Antifilova epigramu, Harant (2017: 2. d., s. 262).

97 Harant (2017: 1. d., s. 17): „*Aristoteles*, znamenitý filozof, svědčí, že známost cizích a domácích věcí nejpodstatnější v životu obcování užitek přináší.“ U Aristotela nedohledáno, ale vzhledem k takto obecnému odkazu jde nejspíš o tvrzení převzaté z neuvedeného (soudobého) díla; o něco dál navíc Harant odkazuje na *Rhétoriku* 1360aBekker, z níž obsírně latinsky cituje také o významu cestování: „*Aristoteles lib. 1. rhet. cap. 7* píše: *Itaque perspicuum est ad legum ferendarum scientiam plurimum conducere terrarum peregrinationem, in qua multarum gentium instituta legesque licet cognoscere; at vero in consiliis publicis historiarum et antiquitatis cognitio mirifice utilis est*. Totižto že pro nabytí umění, práv a ustanovení lidských vyměření nejvíce světa putování napomáhá, v tom množství národův obyčejové a správy poznati se mohou, obzvláště pak v radách zemských historie a staré paměti známost velice potřebná jest.“

98 Harant (2017: 1. d., s. 112): „Jakož toho příklad divný se čte, že jeden v *Cretě* orla v letu šípkou dostřelil a trefil, kterýž z vysoka prudce dolů spadši na hlavu střelce upadl a jeho týmž šípem na smrt zranil, takže tu oba umřeli. *Apollonides in epigram. 1*.“

99 Harant (2017: 1. d., s. 317): „*Aeschines*, řečník slavný, propověděl, že tři věci člověka chvály hodného činí: totiž když kdo rád a s chutí do kostela chodí, na vojnu z potřeby, ale na hody ani dobrovolně, ani z přinucení nechodí.“ Nejbližší sentenci je pasáž z *Řeči proti Ktésifontovi* (*Κατὰ Κτησιφώντος*, kap. 78), kde se říká, že ten, kdo si nevede spořádaně v soukromých záležitostech, nebude nikdy spolehlivý ani v záležitostech státních.

100 Harant (2017: 2. d., s. 7): „*Cedrenus* ačkoli krátce, však vlastně rozličné povahy škrybentův a kněh spisovatelův vypisuje těmito slovy: Kdo knihy píše, činí to (prý) anebo proto, že sobě *commentarium*, totiž paměť věcí rozličných shromažďuje, aneb pro nějaký zvláštní užitek, aneb někomu k vůli, aneb pro to oboje, a naposledy buďto z přinucení, aneb jiným na ublížení.“ (U Kedréna nenalezeno.)

101 Harant (2017: 1. d., s. 112): „O jejich povědomosti jest staré latinské přísloví: *Cretensis mare nescit*,

Dále tentýž závěr podporují zmíněná česká parafráze Geórgia Kedréna, kde se objevuje latinské slovo *commentarius*¹⁰³ a bibliografická citace knihy z *Obecných dějin* Efora z Kýmé, „*Ephorus lib. de rebuspub. Europae*“, což je překlad Strabónova *Ἐφορος ἐν τῇ Εὐρώπῃ*.¹⁰⁴

Jediným delším řeckým textem v cestopisu je přepis osvědčení z kláštera sv. Kateřiny na Sinaji, z něž se na úroveň Harantovy řečtiny usuzovat nedá; není prosto chyb, avšak spíše typografických.¹⁰⁵ K textu je připojen doslovný český překlad, nabízí se ovšem otázka, jestli nemohla být právě česká verze verzí prvotní, podle níž si náš poutník nechal vyhotovit řecké potvrzení. Podezřelé jsou třeba i dva latinismy, které se v potvrzení nacházejí: jméno sv. Kateřiny – „*τῆς Καθαρίνης*“, místo běžného *Αἰκατερίνη*, a název hory Choréb – „*τοῦ ἁγίου Ὄρου Σινᾶ καὶ Ὀραιβοῦ(!)*“, místo v Septuagintě se vyskytujícího nesklonného *Χωρηβ* (ve Vulgátě *Horeb*). Toto jsou samozřejmě ale jen spekulace.

Dalšími případy řečtiny jsou dva citáty z Bible. Prvním je nápis na Ježíšově kříži, přepsaný vedle latiny řecky a dokonce hebrejsky, v obou posledních případech jen s drobnými grafickými nedostatky (hebrejšтина, uvedená na prvním místě, je zde z grafických důvodů vynechána):¹⁰⁶

„*Ἰησοῦς ὁ Ναζαραῖος ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων*
IESUS NAZARENUS, REX IUDAEORUM“¹⁰⁷

Druhým je citát z *Žalmy* 73 s drobnou odchylkou od textu Septuaginty: „*Ὦριδε ὁ Θεὸς¹⁰⁸ βασιλεὺς ἡμῶν πρὸ αἰῶνος εἰργάσατο σωτηρίαν ἐν μέσῳ τῆς γῆς, hoc est: Hic Deus Rex noster ante secula operatus est salutem in medio terrae*“.¹⁰⁹

Tyto biblické citáty, ale ani zmínka o textové variantě z řecké Septuaginty¹¹⁰ nejsou jednoznačným důkazem, že Harant používal samostatný řecký text Bible: biblický text v hebrejštině a řečtině spolu s textem latinským bylo možné najít například v polyglotních Biblích oblíbených v 16. a 17. století.

Kretenských moře nezná. Ale oni je znají, jako by možné nebylo z toho ostrovu rodilého najít, který by se plavbě na moři rozumět neměl.“; překlad předpokládá jako výchozí latinskou verzi (*-is* přeloženo jako ak. pl. místo nom. sg.), oproti Str. 10,4,17: *καὶ γὰρ ναυκρατεῖν πρότερον τοὺς Κρήτας, ὥστε καὶ παροιμαίεσθαι πρὸς τοὺς προσποιομένους μὴ εἰδέναι & ἴσασιν „ὁ Κρής ἀγνοεῖ τὴν θάλατταν“* („vždyť i Kréťané dřív ovládali moře, takže vzešlo přísloví o těch, kdo předstírají, že neumí to, co umí: ‚Kréťan nezná moře‘“).

102 Harant (2017: 2. d., s. 249): „A příčinou takového bohatství mezi příslovím tehdejších předek mělo ten, že říkali: *aurea Alexandria, Antiochia pulchra, Nicomedia speciosa, Alexandriae zlatá, Antiochie pěkná, Nikomedie krásná*“. Ath. 1,36Kaibel.

103 Harant (2017: 2. d., s. 7).

104 Harant (2017: 1. d., s. 113), Str. 10,4,9.

105 Harant (2017: 2. d., s. 113–114) a komentář Harant (2017: 2. d., s. 506).

106 Harant (2017: 1. d., s. 192–193).

107 *Ἰησοῦς ὁ Ναζαραῖος, ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων*; verze podle Janova evangelia (J 19,19).

108 *Ὁ δὲ Θεός*.

109 Harant (2017: 1. d., s. 194); *Ž 74* podle Českého ekumenického překladu.

110 Harant (2017: 1. d., s. 304): „Abraham pod stany bydlel a tu anděly jdoucí, aby Gomoru a Sodomu vyvrátili, k sobě na nocleh přijal, jim pod velikým dubem, jakž jej 70 vykladačů jmenují, aneb *terebinthem*, jakž *Iosephus* píše, nohy myl“.

Kratší řecké úryvky představují dva citáty přísloví ze slovníku Súda, z nichž však ani jedno uvedení nedokazuje, že Harant se Súdou přímo pracoval. První se týká Syřanů, Harant je volně interpretuje a doplňuje odpovídajícími italskými příslovími:¹¹¹

„Ale tento národ z většího dílu jest velmi lenivý, zahálčivý a chudý, nevěrný, lehkomyšlný a ukladný, takže stará přísloví o nich posavád pravdivá se nacházejí, jako: *Σύροι πρὸς Φοινίχας(!)*, vlasky jako by řekl: *A un tristo ge(!) ne vol uno e mezzo*,¹¹² totiž: Syrové proti Fenickým; jako by řekl: Syrus v šibalství mistrem Fenického jest, aneb vlasky: *Maestro sopra i maestri*, mistr nad mistry. *Suidas, Caelius lib. 18. c. 24.*“

V Súdě se sice dané přísloví nachází,¹¹³ nicméně jej i s odkazem na Súdou jako na původní zdroj uvádí také Harantem dále citovaná encyklopedická kompilace ze starověkých autorů italského humanisty Ludovica Caelia Rhodigina (Lodovico Ricchieri, 1469–1525) *Lectioinum antiquarum libri XXX*.¹¹⁴ Uvedení sekundárního i primárního odkazu vedle sebe je pro Haranta typické,¹¹⁵ domnívám se proto, že i zde pracoval s Caeliovým dílem, které na několika málo stranách 1. dílu cestopisu cituje celkem třikrát, vždy s přesností na knihu a kapitolu.¹¹⁶

Druhé přísloví má dokládat obecně známé špatné vlastnosti Kréťanů, zdroj není Harantem uveden:¹¹⁷

„Srovnávají se také i jiná, před sv. Pavlem mezi lidmi vzešlá *adagia*, totižto přísloví, o *Cretenských*, jako: *Cretenses mendaces*, *Cretenští* lháři, *Cretizat cum Cretensi*, *Cretensis cum Cretensi*, o těch řečeno, kteříž lež podobně *Cretenským* mluvili, aneb že lhář lháře oklamal. Item *τρία κάππα κάκιστα*, tři národové od *C* jménem se počínající zlí jsou, *Cappadoces*, *Cilices* a *Cretenses*.“

Přísloví najdeme jednak u Kónstantína Porfyrogennéta,¹¹⁸ jehož ale Harant nikde v cestopisu nezmiňuje, jednak ve slovníku Súda.¹¹⁹ Avšak vzhledem k výše zmíněnému případu i k tomu, že tu neuvádí žádný zdroj, se jeví pravděpodobnější, že čerpal z nějaké raně novověké sbírky *adagií*.

111 Harant (2017: 1. d., s. 432).

112 *A un tristo ce ne vuol uno e mezzo*, „na jednoho bídáka je třeba jeden a půlkrát takového.“

113 *Suid.* Σ 1670: *Σύροι πρὸς Φοινίχας. Ἐκάτερα τὰ ἔθνη διαβέβληται ὡς πανοῦργα· ἢ ὅτι ἐκάστοτε δι' ἐχθρας ἀλλήλοις ὄντα οὐδέποτε πιστῶς διαλλάττεται* („Syrové vůči Foinickým: Oba národy jsou nechvalně známé jako proradné; nebo protože se kvůli vzájemnému nepřátelství nemohou opravdově usmířit.“ Překlad Jana Steklá).

114 Kn. 18, kap. 34 (nikoliv 24), s. 719a: *Incessitur tamen Syrorum gens, ut mortalium avidissima, sicuti Hieronymus inquit, necnon vafricia nimis solers, attestante idipsum adagio ex Sudaе monumentis, σύροι πρὸς φοινίχας. hoc est, adversum Phoenices Syri...* („A přece je národ Syřanů napadán jakožto ze smrtelníků nejchtivější, jak říká Jeroným, jakož i nadmíru prohnáný a lstivý, což dokládá právě přísloví z pramene Súdy, Syřané vůči Foiničanům. To jest Foiničané proti Syřanům...“).

115 Viz Melounová (2017).

116 Harant (2017: 1. d., s. 424, 426, 432) a také Harant (2017: 2. d., s. 254).

117 Harant (2017: 1. d., s. 113).

118 *De thematibus* (*Περὶ θεμάτων Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως*), *Asia* 2,69–70.

119 *Suid.* Δ 1262: *Διπλοῦν κάππα. Ἀντὶ τοῦ διπλοῦν κακόν. Καὶ Τρία κάππα κάκιστα, Καππαδοκία, Κρήτη καὶ Κιλικία* („Dvojitě kappa: tj. dvojitě zlo. Také Tři nejhorší kappa: Kappadokie, Kréta a Kilikie“).

Pak už se jedná jen o jednotlivá řecká slova. V řecké podobě je uveden název židovské velerady, „συνέδριον“, a opět vedle něj nechybí původní hebrejský výraz, který je ale tentokrát zapsaný latinkou.¹²⁰

Zkomolený výraz používaný v souvislosti s řekou Nílem, „γέον ἰλὺν“ (správně *véan ἰλὺν*, „[přinášející] nové bahno“) Harant, jak sám přiznává, převzal od vergiliovského komentátora Servia (kol. r. 400).¹²¹ Spojení *véan ἰλὺν* se objevuje i v 9. knize Héliodórových *Aithiopiak*, na niž Harant odkazuje o něco dříve také v souvislosti s Nílem;¹²² to, že zde uvádí Servia, který řecké spojení zakomponoval do svého latinského textu, je důkazem, že Harant nepracoval s řeckým vydáním Héliodóra ani s bilingvní verzí jeho díla.

Pro zajímavost uveďme, že v knihovně arcivévody Ferdinanda se nacházelo zřejmě řecké vydání slovníku Súda (4Va 659; „Suida Graecus“; viz výše) a dokonce i jedno vydání, které mělo zahrnovat Súdu s Héliodórem (4Va 760; „Suidas et Heliodorus compacti“).

Použití bilingvního řecko-latinského vydání lze odůvodněně předpokládat v případě Hérakleida Lemba, který vycházel v 16. století společně s Ailiánovými *Rozmanitými příběhy*, jak zde bylo vzpomenuo výše, a výchovné příručky *Κεφάλαια παραινετικά* připisované císaři Basileiovi I., která je jediným případem, kdy Harant odkazuje na řecký název díla.¹²³ *Kapitoly* vyšly řecky a latinsky v Paříži r. 1584.¹²⁴ Chyba v názvu („*παρανελικά*“) je jednoznačně „překlepem“, v rejstříku autorit je název uveden správně.¹²⁵

Závěr

Z cestopisu Kryštofa Haranta si sice nemůžeme udělat jasnou představu o autorových jazykových kompetencích v oblasti klasické a byzantské řečtiny, avšak na základě analýzy citací a citátů řecky psaných děl lze říci, že Harant při práci s řecky psanou literaturou preferoval latinské překlady nebo bilingvy, popř. sahal po soudobých sbírkách sentencí nebo jiných dílech kompilačního rázu. Latinské překlady v jeho době existovaly ke všem dílům, která asi reálně použil, je jen otázkou, co a v jaké podobě měl k dispozici, když sepisoval cestopis, což se bohužel vzhledem k absenci úplného inventáře jeho knihovního majetku už nedá zjistit. Není rozhodně na místě zcela vyvracet tvrzení Marie Koldinské, že Harant nabyl na Ambrasu kromě jiných jazykových znalostí i znalost řečtiny, v arcivévodském knihovním fondu materiály k výuce řečtiny a řecké četbě nechyběly. Je však třeba

120 Harant (2017: 1. d., s. 233): „Takže se soudití jinaké nemůže, než že na tom místě stál rathauz židovský, *gasith* v jazyku židovském a od řeckého *συνέδριον sanhedrin* nazvaný... V tom místě byli apoštolé mrskáni. Act. 5.“

121 „*Ennius* ji nazývá *Melon*, *Servius* γέον ἰλὺν(!), že černou a novou zemí zakaluje Egypt“. Harant (2017: 2. d., s. 226). Jde o Serviov komentář ke *Zpěvům rolnickým* 4,291; odkaz na Ennia je převzat ze Serviova komentáře k *Aeneidě* 1,741.

122 Hld. 9,22,5; Harant (2017: 2. d., s. 221).

123 Harant (2017: 2. d., s. 11): „a toho dokládám, co *Basilius*, řecký císař, v knížce *Κεφάλαια παρανελικά*(!) o užitcích historií synu svému předkládá“.

124 Titul tisku: „ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΤΟΥ ΡΩΜΑΙΩΝ ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΚΕΦΑΛΑΙΑ παραινετικά... BASILII ROMANORUM IMP. *Exhortationum capita*...“

125 Harant (2017: 2. d., s. 371); ač s jiným „překlepem“: „*Basilius* Caes. κεφάλαι(!) παραινετικά“.

ba dodat, že důkazy pro Harantovo řecké vzdělání jsou pouze nepřímé a ani na základě cestopisu nelze obecně určit, jaké pokročilosti v řečtině Harant dosáhl a kdy k tomu došlo (na Ambrasu? samostudiem?). Cestopis každopádně vybavil odkazy na širokou škálu řecky píšících autorů starověkých i byzantských a přítomností několika řeckých úryvků a slov, jež zakomponoval do vlastního textu, dokázal, že byl schopný minimálně základní orientace v řeckém textu.

Bibliografie

- Aelianus, C. (1553). *Aeliani De varia historia libri XIII nunc primum & Latinitate donati & in lucem editi Iusto Vulteio Wetterano interprete: Item De politiis sive Rerumpublicarum descriptiones ex Heraclide eodem interprete*. Lugdunum: Ioan. Tornaesius et Guil. Gazeius.
- Βασίλειος Α' / Basilius I (1584). *Βασιλείου τοῦ Ῥωμαίων βασιλέως Κεφάλαια παραινετικά ξς' πρὸς τὸν ἑαυτοῦ υἱὸν Λεόντα, τὸν Φιλόσοφον*. / *Basilii Romanorum imp. Exhortationum capita LXVI ad Leonem filium, cognomento Philosophum*. Lutetia: Federicus Morellus.
- Beroaldus, M. (1575). *Matth. Beroaldi Chronicum scripturae Sacrae auctoritate constitutum*. [Geneva:] Antonius Chuppinus.
- Bibliander, Th. (Ed.). (1550). *Machumetis Saracenorum principis, eiusque successorum vitae, doctrina, ac ipse Alcoran*. [Basilea].
- Binns, J. W. (1978). Latin Translations from Greek in the English Renaissance. *Humanistica Lovaniensia: Journal of Neo-Latin Studies*, 27, 128–159.
- Botley, P. (2004). *Latin Translation in the Renaissance: The Theory and Practice of Leonardo Bruni, Giannozzo Manetti and Desiderius Erasmus*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Βρυέννιος, Ν. / Bryennius, N. (1661). *Νικηφόρου καίσαρος τοῦ Βρυεννίου Ἰστορίας* / *Nicephori caesaris Bryennii Commentarii de rebus Byzantinis: Prodeunt nunc primum opera & studio Petri Possini e Soc. Iesu*. Parisii: Typographia regia.
- Burke, B. (1999). Purple and Aegean Textile Trade in the Early Second Millenium B. C. In P. Batacancourt & V. Karageorgis et al. (Eds.), *Meletemata: Studies in Aegean Archaeology Presented to Malcolm H. Wiener as He Enters his 65th Year: Aegeum 20* (pp. 75–82). Liège: Université de Liège.
- Caelius, L. R. (1566). *Lodovici Caelii Rhodigini Lectionum antiquarum libri XXX recogniti ab auctore atque ita locupletati, ut tertia plus parte auctiores sint reddit*. Basilea: Ambrosius et Aurelius Frobenii fratres.
- Comnena, A. (1610). *Alexiados libri VIII ab Anna Comnena de rebus a patre gestis scripti: Nunc primum a Davide Hoeschelio A. ex Aug. Reip. bibliotheca editi*. Augusta Vindelicorum: ad insigne pinus.
- Damascenus, I. (1546). *Sancti Patris Ioannis Damasceni... universa, quae obtineri hac vice potuerunt, opera, summo Henrici Gravii studio... eruta*. Colonia: Officina Petri Quentel.
- Eusebius Caesariensis et al. (1570). *Historiae ecclesiasticae scriptores Graeci: Ioanne Christophorono Anglo Cicestrensi quondam episcopo interprete*. Colonia Agrippina: haeredes Arnoldi Birckmanni.
- Harant z Polžic a Bezdruzic, K., Bočková, H. & Melounová, M. (2017). *Putování aneb Cesta z království českého do města Benátek, odtud po moři do země Svaté, země jüdské a dále do Egypta a velikého města Kairu* (Vol. I–II). Praha – Brno: Nadační fond Česká knižnice; Ústav pro českou literaturu AV ČR; Host.

- Kazhdan, A. P. et al. (1991). *The Oxford Dictionary of Byzantium* (Vol. 1–3). New York – Oxford: Oxford University Press.
- Koldinská, M. (2004). *Kryštof Harant z Polžic a Bezdržic: Cesta intelektuála k popravisti*. Praha: Paseka.
- Κομνηνή, Α. / Comnena, A. (1651). Ἄννης τῆς Κομνηνῆς πορφυρογεννήτου(!) καισαρίσσης Ἀλεξιάς / *Annae Comnenae Porphyrogenitae Caesarissae Alexias sive de rebus ab Alexio imperatore vel ejus tempore gestis libri quindecim: E bibliotheca Barberina nunc primum editi et a Petro Possino ... Latina interpretatione ... illustrati*. Parisii: Typographia regia.
- Leunclavius, I. (Ed.). (1575). *Ex librorum Βασιλικῶν id est universi iuris Romani... ecloga sive synopsis hactenus desiderata, nunc edita per Ioan. Leunclaium*. Basilea: Eusebius Episcopius & Nicolai Fr. heredes.
- Melounová, M. (2017). Debtors and Decoctors in the Travelogue of Christopher Harant of Polžice and Bezdržice: Some Examples of How a Humanist Scholar Worked with Primary and Secondary Sources. *Acta Universitatis Carolinae Philologica*, 2, 283–292.
- Mercator, G. & Beroaldus, M. (1577). *Chronologia, hoc est supputatio temporum ab initio mundi... Gerardo Mercatore & Matthaeo Beroaldo authoribus*. Basilea: Thomas Guarinus.
- Migne, J.-P. (Ed.). (1845). *Patrologiae cursus completus: Series Latina* (Tomus XXV). Lutetia Parisiorum: apud editorem.
- Migne, J.-P. (Ed.). (1857). *Patrologiae cursus completus: Series Graeca* (Tomus XXXV). Lutetia Parisiorum: apud editorem.
- ODB - viz Kazhdan.
- Purš, I. & Kuchařová, H. (Eds.). (2015). *Knihovna arcivévody Ferdinanda II. Tyrolského: Texty*. Praha: Artefactum. (I)
- Purš, I. & Kuchařová, H. (Eds.). (2015). *Knihovna arcivévody Ferdinanda II. Tyrolského: Katalog*. Praha: Artefactum. (II)
- Volaterranus, R. (1603). *Raphaelis Volaterrani Commentariorum urbanorum libri octo et triginta, accuratius quam antehac excusi*. Hanovia: Claudius Marnius & haeredes Ioannis Aubrii.

Mgr. et Mgr. Markéta Melounová, Ph.D. / marmel@mail.muni.cz

Department of Classical Studies
Masaryk University, Faculty of Arts
Arna Nováka 1, 602 00 Brno, Czech Republic